

Сергій Павленко

●

**«ВИВІД ПРАВ УКРАЇНИ» –
ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ ТРАКТАТ ПИЛИПА ОРЛИКА
ЧИ ІЛЬКА БОРЩАКА?
Частина перша**

●

**«THE EXCERPT OF THE RIGHTS OF UKRAINE» –
A POLITICAL-LEGAL TREATISE BY PYLYP ORLYK OR ILKO BORSHCHAK?
Part first**

DOI: 10.58407/litopis.250317

© С. Павленко, 2025. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5388-6875>

Метою запропонованого дослідження є підтвердження достовірності політико-правового трактату «Вивід прав України» шляхом аналізу джерел, датованих жовтнем 1708 р. та кінцем 1711 – початком 1712 рр.

Застосовуючи **проблемно-аналітичний метод**, автор ретельно дослідив документи тієї доби та їхні інтерпретації відомими істориками.

Новизна матеріалу полягає в тому, що автор уперше датував створення «Виводу прав України» груднем 1711 р. як документа, призначеного для представлення на міждержавній мирній конференції в Утрехті. Він також висвітлив активну дипломатичну діяльність мазепинців наприкінці 1711 – на початку 1712 рр. у Стамбулі та Бендерах, спрямовану на утворення незалежної України на основі договорів із Туреччиною, Московією та Швецією.

Протягом шести місяців гетьман Пилип Орлик та його найближчі старшини підготували низку важливих документів, меморандумів, трактатів, листів і заяв для дипломатів, високопосадовців і монархів, в яких аргументували право українців на власну самостійну державу. Автор, вивчаючи ці зразки політико-державницького мислення гетьманців, за допомогою цитат із їхніх дипломатичних текстів подає найповнішу картину політичної культури соратників Івана Мазепи, розкриває їхні прагнення, сподівання та погляди на історичне минуле України.

Висновки. Історик І. Борщак не вигадував політико-правовий трактат «Вивід прав України», а підготував його до друку, переписавши з автентичного джерела. Цей документ був створений мазепинцями в грудневі дні 1711 р., сповнені напруги, коли Османська імперія оголосила війну Московії.

Найбільша цінність «Виводу прав України» полягає в оприлюдненні положень угоди між Карлом XII та І. Мазепою від 30 жовтня 1708 р., а також у донесенні правди про стратегічні орієнтири борців за незалежну українську державу. Документ засвідчує високу дипломатичну спроможність мазепинців, які намагалися здобути свободу для козаків через переговори з правителями Стамбула, Стокгольма, Лондона, Відня, Версаля та Гааги.

Ключові слова: фальсифікат, лист, І. Борщак, П. Орлик, докази, Дентевіль.

●

The aim of the proposed study is to confirm the authenticity of the political-legal treatise «Vyvid Prav Ukrainy» («Excerpt of the Rights of Ukraine») by analyzing sources dated October 1708 and late 1711 – early 1712.

Using a **problem-analytical method**, the author thoroughly examined documents from that period and their interpretations by renowned historians.

The novelty of the material lies in the fact that the author has, for the first time, dated the creation of «Vyvid Prav Ukrainy» to December 1711, identifying it as a document intended for presentation at the interstate peace conference in Utrecht. The study also highlights the active diplomatic efforts of Mazepa's associates at the end of 1711 – the beginning of 1712 in Istanbul and Bender, aimed at establishing an independent Ukraine based on international treaties with Turkey, Muscovy, and Sweden.

Over six months, Hetman Pylyp Orlyk and his closest senior officials prepared a series of important documents, memorandums, treatises, letters, and statements addressed to diplomats, high-ranking officials, and monarchs, arguing for Ukrainians' right to their own independent state. By analyzing these samples of political and state-building thought among the Hetmanate, the author presents the most comprehensive

picture of the political culture of Ivan Mazepa's associates using quotes from their diplomatic texts, revealing their aspirations, hopes, and views on Ukraine's historical past.

Conclusions. Historian I. Borshchak did not fabricate the political-legal treatise «Vyvid Prav Ukrainy» but instead prepared it for publication by transcribing it from an authentic source. This document was created by Mazepa's supporters during the tense days of December 1711, when the Ottoman Empire declared war on Muscovy.

The greatest value of «Vyvid Prav Ukrainy» lies in its publication of the provisions of the treaty between Charles XII and Ivan Mazepa dated October 30, 1708, as well as its dissemination of the truth about the strategic orientation of the fighters for an independent Ukrainian state. The document attests to the high diplomatic competence of Mazepa's supporters, who sought freedom for the Cossacks through negotiations with the rulers of Istanbul, Stockholm, London, Vienna, Versailles, and Hague.

Key words: falsification, letter, I. Borshchak, P. Orlyk, evidence, Denteville.

Справедливі сумніви

Персона Ілька Борщака як історика-емігранта останнім часом перебуває в центрі уваги прискіпливих шукачів істини, що запідозрили в його діях продукування всупереч фактам міфологізованої «славної історії України»¹. У др. пол. XX ст. дослідники, які не змогли знайти услід за першовідкривачем деяких важливих джерел, здебільшого обмежилися лише констатацією цього факту без осудливих оцінок². Лише О. Субтельний висловив сумнів у тому, що відкритий у Дентевілі І. Борщаком «Вивід прав України» насправді був.

«Оригіналу цього документа досі не знайдено, – зауважив він. – Ідучи точно за Борщаківими посиланнями, ми не змогли розшукати “Вивід” у французьких архівах. Не згадується про нього в жодному з тогочасних джерел і в жодному іншому творі Орлика. Зважаючи на ці факти, слід поставити під сумнів автентичність “Виводу прав України”»³.

Нині доктор історичних наук В. Ададуров прямо звинуватив І. Борщака в причетності до фальсифікації джерел, зокрема виготовленні підробок – листа французького дипломата Жана Балюза від 1704 р. про перебування його в Батурині⁴, кореспонденції І. Мазепи до Мотрі Кочубей⁵, трактату «Вивід прав України» Пилипа Орлика⁶.

Відсутність оприлюднених джерел в архівах, бібліотеках, на які посилався І. Борщак, зрозуміло, є приводом для виникнення справедливих сумнівів⁷, як історик дотримувався загальнонаукових правил опрацювання документів, чи маємо справу з його досить вдалим фантазійно-літературним реконструкціями минулого у тій чи іншій формі «плід старовину». Вважаємо, що монографія В. Ададунова дає позитивний імпульс у з'ясуванні вищезгаданого. Адже вона підсилила гостроту цього питання для історичної спільноти. Як на нашу думку, все ж поки що ставити остаточну крапку у визначенні І. Борщака як фальсифікатора рано, бо його джерельна спадщина потребує детальнішого, прискіпливішого розгляду та вивчення.

У зв'язку з цим версії, аргументи на її захист теж мають право на існування. Оприлюднені нами нотатки про лист Жана Балюза⁸, інтимну кореспонденцію І. Мазепи до Мотрі дають привід для серйозних роздумів і сумнівів, чи ці джерела – плід фантазії І. Борщака.

Настав час також розглянути під кутом аналізу достеменності одного з найзначиміших вітчизняних політико-правових трактатів – «Вивід прав України» Пилипа Орлика, оприлюдненого І. Борщаком у 1925 р. Вважаємо, що це необхідно зробити, оскільки вищезгадана авторитетна заувага О. Субтельного про це джерело робить його використання в історіографії, написанні наукових досліджень про ту добу досить малоприслужним. Як зазначає В. Матях, «його автентичність і авторство серед груп істориків викликають певні за-

¹ Скороход О. Дослідник чи фантазер? Ілько Борщак вважав Конституцію Орлика першою в Європі. *Gazeta.ua*. 2012. 19 липня. URL: https://gazeta.ua/articles/history/_doslidnik-chi-fantazer-ilko-borschak-vvazhav-konstituciyu-orlika-pershoyu-v-evropi/446624; Мустафін О. Барон Сірко Ла-Маншський, або легенда про «козаків кардинала». *Історична правда*. 2019. 26 серпня. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2019/08/26/156134/>.

² Вергун І. Критичний огляд наукових праць про участь козаків у боях під Дюнкерком у 1645–1646 рр. *Визвольний шлях*. 1977. Кн. 6. С. 744; Субтельний О. Мазепинці. Український сепаратизм на початку XVIII ст. / Пер. з англ. В. Кулика. Київ: Либідь, 1994. С. 30.

³ Там само.

⁴ Ададуров В. «Переставляючи слова у століттях»: інтелектуальна біографія Ілька Борщака. Львів: Вид-во УКУ, 2024. С. 295–326.

⁵ Там само. С. 322–323.

⁶ Там само. С. 335.

⁷ Потульницький Г. Матеріали Ілька Борщака в особовому архіві Омеляна Прицака. *Краєзнавство*. 2013. № 4. С. 206.

⁸ Павленко С. Лист французького дипломата Жана Балюза про його перебування в Батурині в 1704 р. та зустріч з Іваном Мазепою – фальсифікат історика Ілька Борщака чи його переклад тексту джерела? *Сіверянський літопис*. 2024. № 4. С. 156–172.

⁹ Павленко С. Чи писав Іван Мазепа листи до хрещениці Мотрі Кочубей? *Сіверянський літопис*. 2025. № 2. С. 140–145.

стереження»¹⁰. Фактично сьогодні цей зразок політичного доведення спроможності України як самостійної держави з цих причин покладений на полицю у невизначеному статусі чи то певної пам'ятки суспільної думки, чи то літературно-публіцистичного твору поч. ХХ ст.

Через брак в Україні знавців післямазепинських часів твір-трактат П. Орлика здебільшого або лише згадується побіжно¹¹, або подається в переказі, без критичного осмислення та дискусії з опонентами І. Борщака¹². Є й праці, в яких він взагалі не береться до уваги¹³. Водночас у ХХ ст., останні десятиріччя в Швеції, Росії, Туреччині з'явилося чимало історичної літератури, студій, що досить докладно оприявнюють контекст подій 1711–1712 рр. у Бендерах, Стамбулі. Доволі глибоко українську складову цього періоду проаналізував Б. Крупницький у монографії про П. Орлика¹⁴. Цікаві спостереження зробили про згадані події О. Оглоблин¹⁵, Г. Яценюк¹⁶, Т. Рендюк¹⁷, Я. Затилюк¹⁸. Це полегшує в разі спробу розібратися з тим, чи І. Борщак виготовив фальсифікат, чи мав справу зі справжнім документом.

Шанс здобути незалежність

Мазепинські емігранти після Полтавської поразки хоча й вибрали в Бендерах нового гетьмана в екзилі, прийняли низку важливих політичних документів щодо буття України, все ж були пригнічені сумними реаліями. Перспективи змінити щось на краще на Батьківщині, повернутися до неї були туманними. Гостро стояло питання грошей, забезпечення харчуванням, а це провокувало зневіру, відчай, міркування про вимолювання прощення у царя.

Ситуація змінилася після оголошення 20 листопада 1710 р.¹⁹ Османською імперією війни Московії. Мазепинський контингент, в якому нараховувалося до 3000 козаків, запорожців²⁰, одразу набув для Стамбула значимості як союзник. На жаль, похід в Україну в січні–березні 1711 р. кримських орд, 4000 поляків-лещинківців²¹, козаків-мазепинців (за словами П. Орлика, у визвольній акції разом із його підрозділами та правобережцями, які його підтримали, взяло участь понад 16000 чоловік²²), через брак координації, обмаль продовольства був провальним. До того ж білгородські ординці вдалися до грабунків, захоплення ясиру, що дискредитувало похід²³.

Похід московського війська в Молдову в травні–липні 1711 р. взагалі міг закінчитися плачевно для Петра І. Його табір під Станіслештами²⁴ з 38236 вояками²⁵ був оточений кримчанами, турками. Цар змушений був послати до великого візира Балтаджи Мехмед-паші переговорника з пропозицією миру на вигідних для Стамбула умовах²⁶. Висока Порта могла за тиждень-два оточення московських полків, в яких почався голод, взяти у полон прибульців, царя та його оточення, і на багато десятиліть позбутися клопоту з російською присутністю на своїх рубежах, постійними загрозами на півдні України, на Дону.

¹⁰ Матях В. Гетьман в еміграції Пилип Орлик: історико-історіографічний портрет політика. *Український історичний журнал*. 2011. № 4. С. 129.

¹¹ Яценюк Г. Українська політична еміграція і Гетьманщина в 1710–1742 рр.: політико-дипломатичний аспект. Дис. на здобуття наукового ступеня к.і.н. Чернівці, 2005. С. 67.

¹² Фігурний Ю. Український гетьман Пилип Орлик: Монографія. Київ: НДІУ, 2008. С. 42–43.

¹³ Чухліб Т. Пилип Орлик. Київ, 2008. 64 с.; Слісаренко О. Українсько-шведський військовий союз у Північній війні у 1708–1714 рр. Дис. на здобуття наукового ступеня д.і.н. зі спеціальності. Дніпро, 2019. 415 с.

¹⁴ Крупницький Б. Гетьман Пилип Орлик (1672–1742). Огляд його політичної діяльності. Варшава: НТШ, 1938. 258 с.

¹⁵ Оглоблин О. «Вивід прав України» гетьмана Пилипа Орлика (1712). *Вісник*. 1954. № 5 (67). С. 11.

¹⁶ Яценюк Г. Українська політична еміграція і Гетьманщина... С. 60–69.

¹⁷ Рендюк Т. Пилип Орлик: молдовські та румунські шляхи. Чернівці: Букрек, 2013. С. 104–117.

¹⁸ Затилюк Я. «Московит безпідставно претендує на столичне місто України Київ, намагаючись відірвати його від України»: схема козацької історії в «Реляції про Київ» та у преамбулі «Конституції» П. Орлика. *Український історичний журнал*. 2022. № 6. С. 61–62.

¹⁹ Kurat A. Prut seferi ve barışı 1123 (1711): Cild 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1951. S. 167–172, 248.

²⁰ 1711, вересня 22. Телхіс великого везіра щодо забезпечення провізії 3000 козаків, розташованих біля Бендер, і покриття витрат на гетьмана. *Україна доби Івана Мазепи. 1708–1709 рр. в документальних джерелах* / Упор. С. Павленко (далі – УДІМ). Київ: Мистецтво, 2019. С. 432.

²¹ Feldman J. Polska a sprawa wschodnia, 1709–1714 (далі – Feldman). Kraków: Nakładem Polskiej Akademji Umiejętności, skład główny w księgarniach Gebethnera i Wolffa, 1926. S. 61.

²² Literae ad regem Sueciae ducis Orlik [1711]. *Переписка и другие бумаги шведского короля Карла XII, польского Станислава Лещинского, татарского хана, турецкого султана, генерального писаря Ф. Орлика и киевского воеводы Иосифа Потоцкого на латинском и польском языках* (далі – ПДБШК). Москва: Университетская тип-я, 1847. С. 41.

²³ Literae ad regem Sueciae ducis Orlik [1711]. ПДБШК. С. 38–42.

²⁴ Балух О. Буковинські землі у контексті російсько-шведських та російсько-турецьких конфліктів початку ХVІІІ ст. *Науковий вісник Чернівецького університету ім. Ю. Федьковича*. 2020. № 1. С. 13.

²⁵ Возгрин В. История крымских татар: очерки этнической истории коренного народа Крыма в четырех томах. Симферополь: Изд-кий дом «Тезис», 2013. Т. І. С. 752.

²⁶ Водарский Я. Загадки Прутского похода Петра І. Москва: Наука, 2004. С. 102–112.

Водночас великий візир спокусився ідеєю передачі їм захопленого у них у 1696 р. Азова, обіцяючи знести фортеці Таганрог, Камінний Затон²⁷, Новобогородицьку²⁸ та інші. У договорі був включений і пункт про свободу козаків із багатозначним формулюванням («и поляков и черкас и запорожцев (барабашиде) (подкалес), которые суть в их подданстве, и казаков, которых хан крымской сиятельнойший Девлет-Гирей хан, имеет в своем покорении, с стороны царской, чтобы никако их не замать»²⁹). Усе ж, як зазначав поінформований Йоран Нордберг, гетьман подякував за згадане Балтаджі Мехмед-паші: «...генерал Орлик, очільник козаків, який супроводжував візира, ... був введений до нього і подякував за доброту, яку він виявив, за те, що Україна буде відновлена в своїй давній незалежності. Він показав, якими насправді були давні межі між Україною та Московією. Він додав деталі про стан, у якому опинилася ця країна, коли вона перебувала під захистом Росії. Він зробив перелік артилерії, що перебувала у фортецях, яку останній цар переніс в інше місце. Він навіть надав детальний опис усіх жителів, які були вивезені з України й змушені всупереч своїй волі жити в Росії. Він закінчив, просячи великого візира серйозно вжити заходів у справі царя, щоб швидко вирішити ці проблеми»³⁰.

Принизливий для росіян Прутський мирний договір був оперативно укладений 12 липня 1712 р.³¹ При цьому на рішення осман поступитися вирішальний вплив справи подарунковий обоз із семи возів грошей, цінностей³². Зрозуміло, укладена угода обурила Карла XII, оскільки при цьому не були враховані інтереси шведів³³. Французький дипломат Жан Балюз повідомляв Людовіку XIV з цього приводу, що, за його відомостями, шведський король «сказав великому візирю, мовляв, останній заплатить за цей мир головою»³⁴. Карл XII у листі до Ради в Стокгольм від 6 листопада 1711 р. висловив сподівання, що «турки почнуть нову війну з ним (царем – С.П.), і вона, ми не сумніваємося, невдовзі спалахне»³⁵. Шведська штаб-квартира у Бендерах, кримський хан Девлет II Герай справді доклали немало зусиль для донесення правди султану про шкоду укладеного миру, який підступний цар не виконуватиме. Завдяки цьому та інтригам проти головного османського урядовця 8–9 листопада 1711 р. великий візир Балтаджі Мехмед-паші був зміщений із посади³⁶, у грудні відправлений на заслання³⁷, а наступного року, у липні, помер у в'язниці острова Лемнос³⁸. До того ж 14 грудня 1711 р. поряд із палацом султана обезголовлені кегай Осман-ага, мектупчі³⁹ Омер-ефенді⁴⁰ та чавуш-баша Ахмед⁴¹, які формулювали положення договору. Як і передбачали шведи, Азов та інші фортеці росіяни не спішили передавати туркам. Обурений Ахмед III вирішив за це покарати Московію – 9 грудня він підписав маніфест із оголошенням їй війни⁴².

На цей раз мазепинці, шведська штаб-квартира загострили проблему вирішення питань державності України перед султаном. Ще у вересні 1711 р. шведський посол у Стамбулі Томас Функ отримав інструкцію, в якій у 5 пункті йшлося про таке:

²⁷ Походная канцелярия вице-канцлера Петра Павловича Шафирова: Новые источники по истории России эпохи Петра Великого: В 3 ч. / Изд. подгот. Т. Базарова, Ю. Фомина. Санкт-Петербург: Изд-кий дом «Мирь», 2011. Ч. 1: 1706–1713 гг. С. 9.

²⁸ Письмо Петра I турецкому султану Ахмеду III (1711, 6 ноября). *Письма и бумаги императора Петра Великого* (далі – ПБПВ). Москва: Наука, 1964. Т. 11. Вып. II. С. 238.

²⁹ 1711, июля 12. Договор взаимный, в обозе при реке Пруте учиненный между российскими уполномоченными, подканцлером бароном Шафировым и генерал-майором графом Михайлом Шереметевым и между великим визирем Магмет Пашею. – О Вечном мире. *Полное собрание законов Российской империи с 1649 г.* Санкт-Петербург: II Отделение собственной его императорского величества канцелярии, 1830. Т. IV. С. 716.

³⁰ Nordberg J. Histoire de Charles XII, roi de Suède. A la Haye: chez Pierre de Hondt [...], 1748. Т. 2. Р. 510.

³¹ Артамонов В. Турецко-русская война 1710–1713 гг. Москва: Изд-во «Кучково поле», 2019. С. 194–200.

³² Там само. С. 197; Возгрин В. История крымских татар... Т. I. С. 758.

³³ Till e.o. envovén Funck i Konstantinopel med befallning att hos sultanen besvåra sig öfver stor-visirens hållning vid Prutfreden och söka hindra samma freds ratifikation af Porten. Vid Bender den 20 juli 1711. *Konung Karl XII's egenhändiga bref: Samlade och utgifna af Ernst Carlson. Med Porträtt och brefffacsimile af Kart XII.* Stockholm: P. Norstedt u. Söners, 1893. S. 374.

³⁴ От Балюза королю. (1711, 27 августа). *Сборник императорского Русского исторического общества.* Санкт-Петербург, 1881. Т. 34. С. 73.

³⁵ Konungen till Rådet, om utsigterna till nytt krig emellan turkarne och Zaren (Wed Bender d. 6 Novemb: 1711). *Historiska handlingar.* Stockholm, 1874. Vol. 9. S. 65.

³⁶ Артамонов В. Турецко-русская война 1710–1713 гг. С. 270; Sven Agrells dagbok 1707–1713. *Karolinska krigares dagböcker jämte andra samtida skrifter.* Lund, 1909. V. 5. S. 291–292.

³⁷ Karaçay Türkal M. Baltacı Mehmed Paşa'nın Azil Süreci ve Valide Gülnuş Sultan'a Gönderdiği Mektuplar. *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi.* 2022. № 15. S. 166.

³⁸ Güneş Yağcı Z. Çorum'dan bir vezir-i azam. Baltacı Mehmed Paşa Sempozyum Bildirileri. 2007. S. 49.

³⁹ Секретар.

⁴⁰ The despatches of sir Robert Sutton, ambassador in Constantinople, 1710–1714. Edited for the Royal historical society by A. Nimet. *Camden third series.* 1953. Vol. 78. P. 84; Базарова Т. Русские дипломаты при османском дворе: Статейные списки П. Шафирова и М. Шереметева 1711 и 1712 гг. (Исследование и тексты) (далі – ССПШМШ). Санкт-Петербург: Историческая иллюстрация, 2015. С. 48.

⁴¹ Мельник Л. Гетьманщина першої чверті XVIII ст. Київ: ІЗМН, 1997. С. 44.

⁴² Артамонов В. Россия и Речь Посполитая после Полтавской победы (1709–1714). Москва: Наука, 1990. С. 107.

«Водночас він (посол – С.П.) має наполягати на тому, щоб ця Стаття, яка затверджує свободу України і всіх Запорожців, негайно ж і повністю стала чинною, щоб таким чином вся Україна і Військо Запорозьке в повному обсязі отримали давні свободи і вольності, а також отримали власність землею у своїх давніх кордонах під керівництвом теперішнього гетьмана Пилипа Орлика; так, щоб народ, який описаний вище, одразу ж отримав статус незалежної Держави, і більше ніколи і жодним чином не був під послухом Царя чи його протекцією»⁴³.

П. Орлик, його соратники та шведські урядовці активно працювали, щоб змінити думку турків на свою користь, а також вмотивувати керівництво Османської імперії діяти рішуче, з позиції сили щодо відстоювання інтересів Швеції, Гетьманщини⁴⁴. Час від вересня 1711 р. по квітень 1712 р. був насичений для мазепинців підготовкою для турецької сторони, дипломатів матеріалів про Україну, доказів, аргументів, тез, що доводили всім важливість її буття у незалежному статусі. Старшини-емігранти також доклали чимало зусиль, щоб переконати великого візира, султана не віддавати Київ як столицю українців царській владі.

У зв'язку з цим з'явилося більше двох десятків важливих документів⁴⁵ різного плану:

1. Меморандум запорожців Карлу XII від 29 липня 1711 р. (переданий до 4 вересня верхівці Високої Порти) [«...Вони (січовики – С.П.) раділи, коли дізналися про те, як москалі були оточені й доведені до такого стану, що змусило їх укласти мир, дуже вигідний Османській імперії, завдяки якому вони сподівалися звільнитися від московського ярма. Однак москалі з Кам'янця та інших сусідніх місць, знехтувавши мирним договором, спустилися Дніпром великими загонами на човнах і, несподівано нападши, грабували і плондрували їхні острови, захопивши, окрім великої здобичі, також чоловіків, жінок і дітей. Тому вони благали захисту Його Величності (на якого та на кримського хана вони покладали всі свої надії й довіру), сподіваючись, що під його впливом Висока Порта зможе примусити москалів виправити цю несправедливість і завдану шкоду, що була вчинена безпосередньо всупереч нещодавно укладеному миру»⁴⁶].
2. Лист Пилипа Орлика (до Т. Функа?) від 18–19 вересня 1711 р. про сприяння в українських справах через гетьманського уповноваженого – генерального писаря Івана Максимовича⁴⁷.
3. Лист П. Орлика до гетьмана І. Скоропадського від 20 вересня 1711 р. з проханням підтримки його ідей щодо звільнення гетьманців від московської залежності в інтересах Батьківщини [«Не сумніваюся в тому, що багато хто буде мати хибні й підступні погляди, начебто Високоповажна Порта має бажання панувати над Україною, але кожен такий розчарує своїм почуттям, адже Високоповажна Оттоманська Порта, Його Величність Король Шведський і Його Величність Хан мають однаковий намір і рішення, щоб Україна, об'єднана військовою та духовною єдністю з Кримським ханством, не мала жодного васалітету, а залишалася вільною Річчю Посполитою вічно»⁴⁸].
4. Ausfuhrliche Relation von der Eroberung interschiedener Siadte in der Ukraine durch den Cosackischen Feldhern Orlick. Hamburg, 1711. [Доповідь про завоювання різних міст в Україні козацьким полководцем Орликом. Гамбург, 1711]⁴⁹.
5. Les particularitez de ce qui s' est passe entre les Cosaques du general Orlik et Moscovites en Ukraine apres la de- faite du Roy de Suede. S. 1. 1711, 4 [Пояснення того, що сталося між козаками генерала Орлика та московитами в Україні після поразки шведського короля. 1711]⁵⁰.
6. «Instructio dominis dominis Demetrio Horlenko, colonello prilucensi, Clementi Dvohopolio, iudici generali, Ioanni Maximowicz, notario generali, Gregorio Hercik, assauli generali...»⁵¹ [«Настанови для високоповажних Дмитра Горленка, прилуцького полковника, Кліма Довгополого, генерального судді, Івана Максимовича, генерального писаря, Григора Герцика, генерального осавула – надзвичайних посланців Війська Запорозького до Найяснішої Порти Оттоманської у справі визволення нашої вітчизни, Малоросії, з обох боків Дніпра, від жакливого московського ярма, від імені славного гетьмана Пилипа Орлика й усього Війська Запорозького разом із високоповажним Костянтином Гордієнком, кошовим отаманом Війська Запорозького Низового та всього руського народу. Дані в містечку Баба, року Нашого Господа 1711-го, 3 листопада»⁵²].

⁴³ Томас Функ, листи від Королівської Величності. Лист короля від 14 вересня 1711 р. *Скарби шведських архівів: Документи з історії України* / Упор. М. Траттнер. Одеса: Музей української книги, 2021. С. 183.

⁴⁴ Mispelaere J. Att försvara en independent stat. Ukrainas och Sveriges bortglömda allians 1708–1713. *Karolinska förbundets årsbok*. 2022. S. 61.

⁴⁵ Більшість з них були написані латиною, з цих текстів зроблені переклади французькою, шведською мовами. Також переговорники спілкувалися по-польськи, по-турецьки (з перекладачами).

⁴⁶ The despatches of Sir Robert Sutton... P. 72.

⁴⁷ Скарби шведських архівів. С. 186–187.

⁴⁸ *Copia literarum ad Scoropadscium ab Orlik*, XX die 7 bris, 1711. *ПДБШК*. С. 55–56.

⁴⁹ Орлик П. Вивід прав України. З рукопису родинного архіву Дентевілів у Франції зі вступом і примітками (далі – ВПУ). Львів: Вид-ць Борщак І., 1925. С. 8.

⁵⁰ Там само.

⁵¹ *ПДБШК*. С. 61–66.

⁵² Інструкції Пилипа Орлика посланцям до Османської імперії (1711). «Пакти і Конституції» Української козацької держави (до 300-річчя укладення) / Відп. ред. В. Смолій. Львів: Світ, 2011. С. 360, 364.

7. Таємна інструкція для переговорів у Стамбулі генеральному писарю І. Максимовичу, «в которой писано было в противность шведскому королю»⁵³ (початок листопада 1711 р.). [найпевніше йшлося про зміну шведської протекції на турецьку].

8. Повідомлення французького посла П'єра Десальєра (Pierre-Puchot Desailleurs) про зустріч із мазепинцями в перший день їхнього приїзду в Константинополь (останні дні листопада⁵⁴ 1711 р.) [«Козаки прохали мене настоювати, щоб їм була повернена Україна обох берегів. Я гадаю, Ваша Ексцеленція, що це в наших інтересах, бо коли в Польщі осідає саксонський володар, немає рації залишати їй Україну. Козацькі послы особливо настоюють на амністії й визволенні українців, засланих в Московщину, й щоби москалі, залишаючи козацьку країну, по своїм звичаям не руйнували України. Як же почнеться війна, нехай татари йдуть на Московщину, а не на Україну, де в останній раз вони так поводитись, що стали ненависні всьому населенню. Тутешній московський посол ширить чутки, що ніби то Туреччина претендує на всю Україну й що церкви там будуть перероблені в мечеті. Тому, щоби це не викликало обурення в християнському світі, я маю зазначити, що Україна обох берегів буде незалежна, тільки під захистом і протекцією Порти, як Молдавія й Волощина. Козаки бажають мати вічний союз з Портою, Кримом і Швецією»⁵⁵].

9. «Короткий виклад причин, через які Україна разом із Запорозьким військом була спонукана або, радше, змушена відмовитися від московської протекції, до якої раніше добровільно приєдналася після польського панування» («Brevis deductio causarum quibus Ukraina cum Extrcitu Zaporo-
goviensis commota...»)⁵⁶ (грудень 1711 р.⁵⁷) [В історичних тезах ідеться про те, що за славної пам'яті Б. Хмельницького «державна Польська мусила відкрітиса на віки всієї України обох сторін Дніпра», ці землі мали «відступити в козаچه володіння, границею її означивши в трактатах ріку Случ». Але через набіги татар Україна «піддалася під протекцію московську» по договорі оборони від спільних ворогів, який, однак, московці почали порушувати – «силкувалися ... права наші і вільності скасувати, військо Запорозьке викоринити, ім'я козацьке на віки знищити, а гори й міста по всій Україні під свою владу забрати». Крім того, московит «зважився ... розділити Україну, хоч її цілу, з обох боків Дніпра, не здобув ані грошима, ані силою збройною», прибрав до рук Київ, увів залоги у міста]⁵⁸.

10. Deduction des drolits de L'Ukraine / Вивід прав України (грудень 1711 р.) [Політико-правовий трактат П. Орлика, адресований європейським урядам, володарям. Автор сформулював у формі доказів історичне право українців бути самостійною державою. Він, зокрема, наголосив на тому, що Україна визнавала свого часу протекторат Московії, Швеції лише на основі рівноправних союзницьких угод. Головна ідея меморіалу – отримати від провідних європейських держав захисний імунітет для Гетьманщини насамперед від зазіхань Москви поневолити країну].

11. Султанський берат⁵⁹, адресований Пилипу Орлику. 21. XII. 1711 (султанський декрет гетьману) [«Вони (посланці П. Орлика – С.П.) прийшли до мого ушанованого султанського трону і величного мого палацу, та, з підтвердженням послідовних відносин у підлеглих козацьких громадах Барабаш і Поткалі до Височайшої моєї держави, висловили наступне прохання. Віднині й надалі звільнення і призначення гетьманів нехай буде в їхніх руках; нехай беруть співучасть у веденні решти їхніх справ; нехай не будуть обкладені понаднормовими податками, з позовами, що вони рая; нехай не вимагається від них харадж, позаяк згадувані громади твердо притримуються скріплених договорів і не будуть викривлювати в них слова; не повинно бути втручання в їхні землі чи то втручання в решту їхніх справ; нехай береться тільки митний податок за речі й товари з подорожуючих торговців до моєї укріпленої території, і нехай їм видається документ, що нічого іншого не вимагається від них»]⁶⁰].

12. Nişan⁶¹ Ахмета III (протекційна грамота козакам турецькою мовою кінця грудня 1711 р.) [«Козаки України та Запоріжжя підлягають моєму вічному правлінню [на таких умовах]: 1) Вибори та скинення гетьмана остануться в їх [= козаків] руках; 2) Поладнання їх [= козаків]

⁵³ Допит Григорія Герцика. 15 березня 1721 р. *Пилип Орлик і мазепинці. Джерела* / Упор. Т. Таїрова-Яковлева. Київ: ТОВ «Вид-во "Кліо"», 2022. С. 63.

⁵⁴ Борщак І. помилково датує цю зустріч груднем 1711 р., але мазепинська делегація прибула в Стамбул у третій декаді листопада 1711 р. У статейному списку московських міністрів вказується, що хан їхав з Адріанополя з українською делегацією (ССПШМШ. С. 262). 30 листопада він вже брав активну участь у переговорах (ССПШМШ. С. 266).

⁵⁵ Борщак І. Гетьман Пилип Орлик і Франція (сторінки дипломатичної історії). *Записки наукового товариства ім. Шевченка* (далі – ЗНТШ). Львів, 1924. Т. 134–135. С. 84.

⁵⁶ Riksarkivet. Diplomatica Muscovitica [Diplomatica Cosacica]. SE/RA/2113/2113.2. (1654–1721). Vol. 1a. [S. 339].

⁵⁷ Датування наше: виходимо з того, що для переговорів турків з московитами у Стамбулі актуальним стало питання відокремлення України від Московії. Тому гетьманці поспішно готували відповідні аргументи для переговорників.

⁵⁸ Короткий вивід причин, якими Україна з військом Запорозьким побуджена або властиво змушена була вийти з московської протекції (Публікація М. Грушевського за матеріалами, знайденими в Швецькому державному архіві Н. Молчановським). *ЗНТШ*. 1909. Т. 92. С. 15–18.

⁵⁹ Документ, що посвідчував певні привілеї та володіння осіб, зокрема представників немусульманських конфесій на право керування громадою, а також для захисту іншовірців Османської імперії (див.: Gök N. Osmanlı Diplomatiğinde Berat Formu ve Berat Anlamında Kullanılan Diğer Terimler. *Türkler. Yeni Türkiye*: Ankara, 2002. С. IX. S. 865–874; Ibid. The Berat Form in Ottoman Diplomatica. *Bulgarian Historical Review*. 2002. № 3. S. 469–478).

⁶⁰ Документ № 7. *Середя О. Османсько-українська дипломатія в документах XVII–XVIII ст.* Київ–Стамбул: НАН України Інститут сходознавства ім. А. Кримського; Стамбульський університет, 2018. С. 93.

⁶¹ Прицак О. Один чи два договори Пилипа Орлика з Туреччиною на початку другого десятиліття вісімнадцятого століття? *Український археографічний щорічник*. 1992. Т. 1. С. 312.

справ довіряється їм самим. 3] Вони (українці) матимуть статус підданих; їх не будуть обтяжувати ніякими податками⁶²». Nişan Ахмета III кінця грудня 1711 також відомий у французькій редакції [«Отже, беручи до уваги послух, що його вони (= українці) засвідчили відносно цього царства: 1. Вони будуть вільні вибирати і скидати своїх гетьманів. 2. Ніхто, крім них, не повинен цікавитися і керувати справами їх. 3. Під претекстом, що Козаки обох боків Дніпра і Запорозжці будуть підлягати Порті, не можна буде вимагати від них земельного податку ані жодних інших повинностей, ані ніяких інших вимог⁶³»].

13. Меморіал шведського посланця в Стамбулі Т. Функа до султана (перша декада січня 1712 р.)⁶⁴ [«Також нині ваша імперська високість дозволить своїм мудрим розумом дійти до висновку, що згадані московські послы, що не чинять, то все лукаво, єдиної ради, аби їхньому царю дати час до завершення шведської війни і до знищення поляків. І коли буде від згаданих країн безпечний безперечно почне люту війну і дуже сильну проти цієї імперії. І може тоді й інших християнських госуларів привести до себе в союз і несподівано напасти всіма силами передусім на Крим і ним заволодіти, оскільки має до того зручність від багатьох країн, а передусім від козацької землі. І коли ним заволодіє, то вже відкриє собі шлях по Чорному морю вільний ... А якби аманати московські побачили подвиг вашої імперської величності звідси проти царя, як було намічено (мається на увазі реальний початок війни – С.П.), то негайно б, залишивши свої підступи, віддали би Київ і всю козацьку землю в область оттоманську. І тоді би держава Оттоманська була упокоєна спокоем, і не тільки від країни московської, але й від поляків, і від інших зловмисників. А допоки козацька земля буде у володінні царя, він ніколи не залишить своїх злих зазіхань на народ оттоманський⁶⁵. Т. Функ також аргументує корисність звільнення українців від московської залежності встановленням буферної зони, яка віддасть агресивного царя від турецьких земель⁶⁶].

14. Меморіале (12 січня 1712 р.)⁶⁷ [текст без зазначення авторства П. Орлика, проте цей політичний твір написав він, бо є відповідна повніша його редакція, фрагменти з якої подаємо нижче].

15. Меморіал П. Орлика Карлу XII (після 12 січня 1712 р.)⁶⁸ [«Оскільки очевидно, що Османська Порта має намір (сподіваємося, не з удаваною метою) відновити військову дію проти Москви, то ми повинні боятися, щоб у такому вирі подій, з московської Сцилли підкорення, ми не потрапили в більш небезпечну і згубну Турецьку Харибду підкорення. ... У такій складній справі, де йдеться про загальну цілісність всієї України, ні Гетьман своєю приватною діяльністю, ні Запорозьке Військо, яке слідує за його прапорами, не можуть вирішити і заявити про своє підкорення, прийняти захист Османської Порти без згоди всіх духовних і світських станів та верств всієї України, і навіть якщо вони подібно вчинять і заявлять, то ця їхня підсумкова декларація, яку має ухвалити весь народ України одностайною згодою, не може мати міцної основи, а впаде, бо весь народ згодом скаже: "Не повинні були вирішувати за нас без нас". Тому це питання слід відкласти до того часу, поки розділена нині Україна не об'єднається і не ухвалить необхідні рішення ... Тому необхідно забезпечити, щоб Порта не претендувала на панування в Україні під час війни, а лише прагнула її звільнення від московського ярма, як сусідньої провінції. Після завершення війни Україна сама зможе вирішити, чию протекцію прийняти і в якому стані залишатися. ... Для обговорення питання протекції України необхідно виконати три основні вимоги:

- По-перше, щоб гетьман володів своєю гетьманською резиденцією в мирному стані України.
- По-друге, щоб духовні та світські стани скликали і провели громадську раду, на якій одностайно вирішили, чию протекцію прийняти і на яких умовах її встановити.
- По-третє, щоб за рішенням духовних і світських станів були направлені послы з відповідними повноваженнями й інструкцією для переговорів і прийняття протекції.

Ці умови на цей момент, в умовах війни, реалізувати неможливо. Тому питання про прийняття протекції має бути відкладене до завершення війни і до мирного стану України»]⁶⁹.

16. Лист генерального писаря І. Максимовича невідомому високопосадовцю (імовірно Карлу XII, оскільки автор дотримувався конспірації, бо турки вдавалися до перевірок кореспонденції до короля) від 20 лютого 1712 р. про підготовлене звернення до султана, текст якого делегація вирішила спочатку погодити з великим візиром. Автор 19 лютого побував в останнього та передав написане йому. Візир «запевнив мене, що доповість Його Величності Імператору і вирішить, чи буде це виконано, чи ні». Далі І. Максимович зазначає: «Він уважно вислухав усі викладені факти й дав мені таку відповідь: "Ми завершили всі наші справи з московитами, і в суботу обговорювали лише Україну. Наразі московити поступаються всією Україною, проте лише

⁶² Прицак О. Один чи два договори Пилипа Орлика... С. 310.

⁶³ Там само. С. 308–309.

⁶⁴ Російські послы, яких у меморіалі називають аманатами, тобто злочинцями, отримали його від підкупленого голландського перекладача. Цей переклад вміщений перед листом, датованим 22 січня 1712 р. ССПШМШ. С. 480–481.

⁶⁵ Там само. С. 482–483.

⁶⁶ Riksarkivet. Diplomata Muscovitica... Vol. 1a. [S. 361–364].

⁶⁷ Датування наше. Цей текст – повніша редакція меморіалу, датованого 12 січнем 1712 р. У тексті меморіалу згадується минулий рік, коли московити поширювали чутки, ніби гетьман П. Орлик передав Україну туркам, «погодився знищити закони і свободи Батьківщини, поневолити під час війни населення обох статей в Україні, обкладати податками дітей, передавати Київ та інші українські фортеці, перетворювати церкви на турецькі мечеті» (с. 115). Про ці тези царських урядовців говорили представники української делегації на першій зустрічі з французьким послом П'єром Десальєром у кінці листопада 1711 р. (див. вище).

⁶⁸ Riksarkivet. Diplomata Muscovitica [Diplomata Cosacica]. SE/RA/2113/2113.2/2 (1711–1741). V. 2. S. 198–200 [312–315]; Supplex Memoriale ad S-am R-am M-tem. Єнсен А. Орлик у Швеції. ЗНТШ. 1909. Т. 92. С. 114–116.

Київ бажано залишити собі. Ми ж, на підставі попередніх угод, ухвалили таке рішення: якщо ви повернете Київ, то зовнішня частина угоди буде виконана ... Якщо іншого виходу не буде, тоді Київ доведеться передати їм»⁷⁰.

17. Чолобитна Д. Горленка від імені української делегації до султана про важливість не віддавати Київ московитам (лютий 1712 р.)⁷¹, зміст якої викладений в «Роз'ясненні смиренного звернення до імператора» (Interpretatio Supplicis libelli Imperatorem) [Тези її такі: «Як ніхто зі смертних не може жити без душі, так само і Україна не може існувати без Києва»; «Київ є найочевиднішою і найвизначнішою столицею нашої Батьківщини, розташованою в центрі України, де перебувають всі духовні отці нашої Батьківщини, від яких ми всі духовно залежимо ... Тут знаходяться гімназії та школи мистецтв для нашої молоді, тут наше релігійне пристановище, тут, зрештою, святі місця та мощі наших святих, за які вся Україна завжди готова прийняти смерть. Тому з цих міркувань будь-кому легко зрозуміти наслідок: той, у кого знаходиться релігія, має у своїх руках і всю Україну. Хіба є щось гірше, ніж те, що коли московит, як хижий вовк, проникне в серце України, яка ж тоді буде безпека для життя в Україні?»; «Москва тепер знову претендує на Київ, щоб незаконно заволодіти усією Україною та поневолити всіх козаків у рабство»; «Москва потім не зупиниться, а легко продовжить використовувати зброю та загрожувати вашій Близкучій Порті»⁷²].

18. Лист Д. Горленка П. Орлику від 27 лютого 1712 р. про написання переговорною делегацією чолобитної до султана Ахмеда III про те, щоб Київ не віддавали Москві. Також він прохає гетьмана вирішити цю проблему з ханом [«Пишем к вельможности вашей и покорно просим: извольте сам как наискорѣе до наияснѣйшаго хана его милости ѣхати и прилѣжным своим прошением к тому его милость склонити, чтоб склонян тут за Киев стояти, понеже тут как видим мы всего вашего дѣла совершенство на его совѣтъ выведется, и если отгуду соды отвѣтъ о уступленю Киева принесен будет, то тут оную с радостию примут. Для того там бодро належит вельможности вашей старатися, чтоб нихто со стороны нашей не дал себѣ слышати о уступленю Киева, ибо тут розные бывають на нас искушения, но мы пристойную сохраняем осторожность»⁷³].

19. Лист гетьмана П. Орлика до великого візира з історичними виписками про те, що Київ був давньою столицею українців і тому його не можна залишати у володінні московитів. Бендери, 10 березня 1712 р. [«Київ без України, а Україна без Києва ніколи не можуть існувати; що варто голові без тіла й тілу без голови? Вони завжди є взаємозалежними та взаємопов'язаними. І справді, мене тривожили думки: що ж задумали московити? Що вони планують, окупуючи та володіючи Києвом, який не межує з їхніми володіннями, але є живим серцем України. Мені було зрозуміло, що московити прагнуть відокремити Київ від України та приєднати його до своїх володінь, щоб, тримаючи його під своєю владою, вони могли збільшувати свою військову присутність і тим самим постійно примушувати Україну знову до прийняття їхньої протекції, відволікаючи її очі та серце на Київ. Бо що може бути дорожче і важливіше для України як в релігійному, так і в політичному плані, ніж її голова Київ, де перебуває джерело нашої релігії, де шануються священні місця і куди з усієї України стікаються люди для виконання своїх обітниць і духовних справ, де проповідується наша православна віра, де священники висвячуються в свої священні чини, де українська молодь навчається – усе це московити, заволодівши Києвом, не тільки перешкодили б, але й назавжди віддалили б від України, збурюючи її своїми інтригами, зрадливими діями і розбратами»⁷⁴].

20. Реляція про Київ⁷⁵ (перша декада березня 1711 р.)⁷⁶ [Москва «претендує на столицю України місто Київ та намагається відокремити його від України не по праву, адже Князі Києва зі старожитніх часів завжди були данниками Козарських Каганів, що згодом стали іменуватися Козацькими Гетьманами»⁷⁷].

21. Правда реляція про козаків і про Київ (перша декада березня 1711 р.)⁷⁸ [«Преславний історик Андреас Целларій, погоджуючись в усьому щодо Козацького Народу із Шимоном Старовольським, так прославляє цей [народ] на сторінці у своїй книзі, що надрукована з матриць у Амстердамі: про козаків кажуть, що вони мають ім'я від рутенського слова “козак”, що означає рішучого вояка. Щодо них мовиться, що беруть вони початок з островів Борисфена і на них же аж до сьогодні мають місце свого посідання. Звідсіль також здобули ім'я Запорозькі Козаки, які, сповідуючи Грецьку релігію ... Отже, з цього наскільки завгодно засліплений розум може пізнати істину в справі [про те], що по обох берегах Борисфена Україна за старожитнім спадковим правом належала козакам»⁷⁹].

⁷⁰ Riksarkivet. Diplomata Muscovitica... Vol. 1a. [S. 349–350].

⁷¹ Письмо Горленка к Орлику из Стамбула 27 февраля 1712 г. Костомаров Н. Исторические монографии. Санкт-Петербург, 1885. Т. 16: Мазепа. Мазепинцы. С. 664.

⁷² Riksarkivet. Diplomata Muscovitica... Vol. 1a. [S. 346–347].

⁷³ Письмо Горленка к Орлику из Стамбула 27 февраля 1712 г. С. 664.

⁷⁴ Cópia literarum a duce Orlik ad supremum visirium, Benderae 10 die martii, 1712 anno. Чтения в Обществе истории и древностей российских. 1847. № 3. С. 58.

⁷⁵ Реляція про Київ. Скарби шведських архівів. С. 155.

⁷⁶ Датування наше.

⁷⁷ Малишев О. Козацька реляція про Київ як столицю України: невідомий документ початку XVIII ст. Конституція – основа розвитку держави і суспільства. Мат. XII міжнар. наук.-практ. конф. (24 червня 2021 р.). Київ: Ін-т держави і права ім. В. Корецького НАН України, 2021. С. 72.

⁷⁸ Датування наше.

⁷⁹ Скарби шведських архівів. С. 158–160.

22. Лист генерального писаря І. Максимовича невідомому посадовцю (імовірно Карлу XII), середина або кінець березня 1712 р. про те, що, за його відомостями, угоду між турками та царськими уповноваженими майже укладено, «московити поступилися територією та оголосили про це», щоправда, автор не знає, чи вірити цьому.

23. Маніфест Пилипа Орлика до європейських держав від 4 квітня 1712 р.⁸⁰ [«Проте ані прагнення наші, ані ревність до нашої коханої Вітчизни не змусили нас удатися до дій, супротивних нашому обов'язку, і, яко християнську націю, великий Володар (султан Ахмед III – С.П.) зміцнив нас урочистою угодою, уклавши з нами союз; ця угода така почесна і вигідна для християнської нації, що міністри Порти, за їхнім твердженням, не знаходять подібного прикладу в своїх історичних анналах»⁸¹].

24. Лист П. Орлика до Генеральних Штатів (9 квітня 1712) [«Згадуючи з вдячністю посередництво Найдостойніших Генеральних Штатів в справі замирення Блискучої Порти з Й.Ц.В., я вважаю своїм обов'язком надіслати В.С. через амбасадора Найдостойніших і Наймогутніших Генеральних Штатів при Блискучій Порті трактат союзу, який я уложив з Султаном. Трактат цей не має нічого противного спокоєві в Європі і зможе навіть причинитися до європейської рівноваги, що так приємно В.С. Я надсилаю рівночасно маніфест, який вважав необхідним видати з приводу цього випадку»⁸²].

25. Лист П. Орлика до англійської королеви (9 квітня 1712 р.)⁸³ (схожий за змістом).

26. Name⁸⁴ султана Ахмета III⁸⁵ за економічним календарем 5 березня⁸⁶, що відповідає 16 березня 1712 р.⁸⁷ (привілей Ахмета III гетьманові Пилипові Орликові та козакам, перекладено в шведській штаб-квартирі 10 травня 1712 р.⁸⁸) [«Отож ми ту Україну цього боку Дніпра, яка за правом війни від царя москві під владу нашої найнепереможнішої імперії перейшла, виявили [бажання] і найласкавіше передали на повне володіння вищезазваному гетьманові українських і запорозьких козаків, асновельможному Пилипові Орлику і його наступникам, гетьманам українським і запорозьким. ... Козаки ж цілий народ український хай завжди мають (після цього нинішнього гетьмана) свободу вибирання собі гетьманів вільною волею, і ніхто з найвищої нашої імперії хай не втручається в їхні закони і свободи»⁸⁹].

Дипломатичний герц

На активні зусилля мазепинців у Стамбулі та Бендерах щодо передачі всієї Гетьманщини під їх управління на основі договору між Московією та Високою Портою гостро відреагували уповноважені переговори з російського боку Михайло Шереметєв та Петро Шафіров, які 30 листопада 1711 р. дізналися про те, що за новим тлумаченням Прутської угоди великим візиром Агою Юсуф-паші, ханом Девлет II Гераєм Московія мала відмовитися від усіх гетьманських земель, бо «казаки с Україною розумеваюцца»⁹⁰. Принципову позицію з цих питань займав кримський володар, який 1 грудня 1711 р.⁹¹ виклав своє бачення султану та був останнім «щедро обдарованим»⁹².

Прибув того ж дня на підмогу Т. Функу з Бендер наблизений Карла XII Станіслав Понятовський⁹³. «И были мы призваны четьрежды к крайнему везиру Юсуп-паше, где в одной конференции и хан крымской с несколькими кубевезириями был, – писали московські посли у своєму донесенні. – На тех конференциях великия запросы от них явились, како-

⁸⁰ Борщак І. Orlikiana. *Хліборобська Україна*. 1923. № 4. С. 366–367; Оглоблин О. Маніфест гетьмана Пилипа Орлика. *Вісник Організації оборони чотирьох свобод України*. 1956. № 12. С. 10–11; Кресін О. Політико-правова спадщина української політичної еміграції першої половини XVIII ст. Київ: Ін-т держави і права ім. В. Корецького НАН України, 2001. С. 381.

⁸¹ Маніфест Пилипа Орлика 4 квітня 1712 р. / Переклав з франц. мови М. Москаленко. *Голос України*. 1991. № 231. С. 15.

⁸² Лист П. Орлика до Генеральних Штатів / Підготував до друку І. Борщак. *Стара Україна*. 1924. № 12. С. 186.

⁸³ Лист П. Орлика до англійського короля. (Насправді правила королева, І. Борщак помилився, даючи назву документу – С.П.). Там само.

⁸⁴ Прицак О. Один чи два договори Пилипа Орлика з Туреччиною... С. 312.

⁸⁵ Translatio Privilegij Imperatoris Turearum, quod datum est Duci Zaporoviensium Philippo Orlik. Habita Benderae in Cancellaria Regia 1712 anno 10 Maij. *Сборник статей и материалов по истории Юго-Западной России, издаваемый Комиссией для разбора древних актов*. Киев: Типо-литография и переплетная И. Крыжановскаго, 1916. Вип. 2. С. 75–77.

⁸⁶ Варшавська збірка про Орлика / Подав І. Огієнко. *Записки чину Св. Василя Великого*. Львів, 1935. Т. 6: 1–2. С. 209.

⁸⁷ Привілей султана Агмета III гетьману Пилипу Орлику [від 16 березня 1712 р.]. Крисаченко В. *Історія Криму. Кримське ханство*. Київ: Твім інтер. 2000. С. 303; Прицак О. Один чи два договори Пилипа Орлика з Туреччиною... С. 312.

⁸⁸ Там само.

⁸⁹ Переклад привілею імператора турків, що його було дано гетьманові запорозькому Пилипу Орлику на володіння Україною цього боку Дніпра. Сталося це в Бендері, в царській канцелярії 1712 р., 10 травня. Переклав з латинської В. Литвинов: Орлик П. Конституція, маніфести та літературна спадщина: Вибрані твори. Київ: МАУП, 2006. С. 128–129.

⁹⁰ Статейный список П. Шафирова и М. Шереметева 1711 г. *ССПШМШ*. С. 266–267.

⁹¹ 2 грудня за шведським календарем.

⁹² *Sven Agrells dagbok 1707–1713*. Karolinska krigares dagböcker jämte andra samtida skrifter. Lund, 1909. V. 5. С. 296.

⁹³ Ibid.

вых мы никогда преж сего не чаяли. А имянно, сверх отдачи Азова претендуют всю Украину вашего величества под предлогом тем, будто в том пункте о всех казаках и запорожцах написано, чтоб вашему величеству от них и от их стороны руку оттянуть, причитая, что Мазепа с лучшими людьми от всего народа поддался под их протекцию. И хотя мы тому противное ясными доводами доводили, что о том никогда при договоре и в помине не было и только о бунтовщиках, поддавшихся хану, упомянуто, чтоб от них и к Полше от принадлежащих казаков руку оттянуть, не могли их склонить ни к чему»⁹⁴. Уже 11 грудня великий візир проінформував шведських представників, що «декларація війни проти Москви»⁹⁵ підписана та почалися приготування до неї. Незважаючи на двомісячні конференції з участю англійського (Роберта Суттона) та голландського (Якоба Кольєра⁹⁶) послів, дискусії («що тривали від ранку до ночі майже щодня»⁹⁷) щодо тлумачення договору, 27 січня 1712 р. султан скликав Великий Диван і раду, на яких, за відомостями російських переговорників, «паки подтвердили на войну против вас и тить и указы повторительные о зборе и выходе войск с великою прибавкою перед прошлогодним числом розослать во все государство»⁹⁸. М. Шереметев та П. Шафіров отримали від турецьких комісарів уточнений текст договору з наступним важливим жорстким формулюванням щодо статусу України: «Третье. Казаки, называемые по-турецки барабаш*, сиречь украинские поткали, сиречь запорожские, со всеми их землями имеют быть в области и под протекциею Блистательной Порты. И дабы от стороны его царского величества ни котором образом оные не были б обеспокоиваны и во оных не вступатца»⁹⁹.

Проте 7 лютого 1712 р. у Стамбул надійшла звістка, що «Азов уже пашам ... отдан»¹⁰⁰, 14 березня – про зруйнування Таганрогу¹⁰¹. Для турків це було великою перемогою-досягненням, а відтак інші питання (Україна, вивід московців з Польщі, проблеми повернення Карла XII в Швецію) вже не мали принципового значення. Турецькі переговорники-комісари протягом лютого-березня 1712 «однакож все говорят народом, что за то воевать не будут, ибо и сами де знают, что им до них дела нет»¹⁰². Зрештою під час проведення 16 лютого Великого Дивану великий візир повідомив царським посланцям, «хотя де мочно разуметь тот пункт в трактате о всех казаках, однакоже салтаново величество от того отступает и требует де токмо ныне, чтоб то что на сем боку Днепра все уступлено было от царского величества»¹⁰³. А 20 лютого представники Москви дізналися про рішення султана, «что хотя де и надлежало ему и всей Украины претендовать по трактату, однакоже, желая склонность показать к миру, отступает от претензии к Киеву»¹⁰⁴. Схоже, українських та шведських переговорників про це не поставили до відома. Дипломат Ф. Фабриціус у повідомленні від 19 лютого 1712 р. писав із Стамбулу, що «шведський перекладач, який щойно прибув із двору, повідомляє, що Великий Государ (мається на увазі султан – С.П.) залишається непохитним і не бажає чути про мир за інших умов, окрім тих, коли великий візир та всі ті, хто прагнуть його збереження, повинні надати письмову гарантію, що своїми головами поручаються за виконання зобов'язань із боку росіян, а це передбачає передачу всієї України, включно з Києвом та Черніговом, що російська сторона досі не хотіла прийняти»¹⁰⁵. Усе ж московських дипломатів навіть до 5 квітня тримали в напрузі: турки шукали привід, щоб зірвати хід перемовин і почати війну. Хоча, імовірно, османи використовували Україну як дієвий інструмент тиску на опонентів. У цьому переконався шведський священник у Стамбулі Свен Агрелль, добре поінформований у справі співвітчизників. За його словами, «у ці дні стало очевидним, що турецькі господарі зі своїми обіцянками і погрозами мали на меті, адже хоча вони ще обіцяли нам добро і лякали росіян

⁹⁴ ССПШМШ. С. 267.

⁹⁵ Sven Agrells dagbok 1707–1713. S. 297.

⁹⁶ liagre F. De diplomatieke relatie tussen Nederland en het Ottomaanse Rijk in 17de en 18de eeuw. Ambassadeurs in Istanbul. Gent, 2011–2012. P. 74; De Boer B. Jacob Colyer: Mediating Between the European and the Ottoman World. Embassy of the Kingdom of the Netherlands, 2015. 30 p.

⁹⁷ The despatches of sir Robert Sutton... P. 87.

⁹⁸ Статейный список П. Шафиров и М. Шереметева 1712 г. ССПШМШ. С. 302.

* Як писав 30 грудня 1711 р. своєму керівництву англійський посол Роберт Суттон, «слово “Барабаші”, яке охоплює всіх козаків, окрім запорожців, яких турки та татари називають “Поткали”, не зустрічається в справжньому турецькому тексті мирного договору, але було включено до копії, переданої великому султану Османом Агою та Омером Ефенді, за що, а також через інші провини, вони втратили голови» (The despatches of sir Robert Sutton... P. 89).

⁹⁹ Статейный список П. Шафиров и М. Шереметева 1712 г. ССПШМШ. С. 303.

¹⁰⁰ Там само. С. 310.

¹⁰¹ Там само. С. 348.

¹⁰² Там само. С. 314.

¹⁰³ Там само. С. 319.

¹⁰⁴ Там само. С. 322.

¹⁰⁵ Konung Carl XII: s Vistande i Turkiet, beskrifvet af baron Fr. Ernst von Fabricius, i bref till Hertigen Administratorm Christian August af Holstein Gottorp, Baron von Görtz och Grefve Reventlau (дали – Fabricius). Handlingar, hörande till. Konung Carl XII: s Historia. Stockholm: Zacharias Haeggström, 1820. V. 2. S. 358.

великими, але показними приготуваннями, тепер виявляється, що все це було чистою брехнею, тим паче, за їхнім святим Кораном вони не можуть починати війну з тими, хто просить миру і дає все, що може»¹⁰⁶.

Насамкінець в Адріанополі (Едірне) було уточнено дискусійні пункти угоди від 12 липня 1711 р. і укладено 5 квітня мир між Османською імперією та Московським царством на 25 років¹⁰⁷. В інтерпретації російських уповноважених, положення про козаків виглядало не дуже оптимістично: «Понеже фартеция Киев, которая обретается по сю сторону Днепра и ко оной принадлежащие земли и местечка и по той стороне вышереченные реки обретающиеся казаки сь их местами суть владения его царского величества сь их древними рубежами, то и паки да пребывают во владении его царского величества»¹⁰⁸. Тобто Лівобережна Україна залишалася за царем, який водночас «весма руку отнимает от казаков з древними их рубежами, которые обретаются по сю сторону Днепра, и от их мест, и земель, и фортец, и местечек, и от полуострова Сечи»¹⁰⁹. Відомо, що царські уповноважені, щоб добитися свого, заохотили представників турецької сторони подарунками, грошима на загальну суму в 100000 червінців¹¹⁰.

Хоча великий візир Ага Юсуф-паша звернувся 18 квітня до П. Орлика з проханням зайняти якнайшвидше територію Правобережної України¹¹¹, гетьман мав кілька причин, щоб залишатися на місці. Насамперед він у ті дні був без свого головного війська. У середині квітня з ініціативи та наказів Карла XII польсько-український корпус, в якому налічувалося 2000 поляків та 3000 запорожців, пішов визволяти Польщу від московського ярма¹¹². Ці сили брали активну участь у боях у травні й червні та зазнали поразок від російських полків¹¹³.

Отже, ці плани Карла XII, який, до того ж, негативно ставився до переорієнтації мазепинців на Порту, не давали змоги задовольнити побажання Стамбула. Швидше за все, якби гетьман мав у Бендерах потрібну кількість вояк, то він вирушив би в дорогу.

Англійський посланець у шведській штаб-квартирі Джефферіс 16 березня 1712 р. не випадково написав, що «є велика загроза, що козаки тієї країни можуть прийняти турецький захист ... Орлик, здається, схильний до цього, і багато хто стверджує, що він вже зробив деякі кроки до Порти»¹¹⁴. Однак у гетьмана не було людей. Наказ великого візира теж його не заохочував до мобілізації, оскільки згідно з ним володар булави фактично підпорядковувався кримському зверхникові – «...і все, що він Вам запропонує, і яку пораду надасть Найясніший Хан, Ви повинні у всьому слухатися його ради»¹¹⁵. Водночас без османського війська цей похід невеличкого контингенту козаків на Правобережжя України міг мати такі ж плачевні наслідки, як і на початку 1711 р.

Зазначимо, що мазепинцям важко було реалізовувати свої наміри, впливати на позицію султана та його оточення ще й тому, що шведський король ревниво ставився до прагнення гетьманців перейти під турецьку опіку. У бендерському оточенні Карла XII провідні позиції займав поляк С. Понятовський, який в середині грудня 1711 р. «знайшов можливість докладно повідомити Великому Володарю про все, що сталося в останньому поході»¹¹⁶, завдяки чому страчено головних помічників скинутого великого візира. Його активність у Стамбулі сприяла оголошенню турками війни Московії. Водночас він як патріот Речі Посполитої боровся за звільнення Польщі від полків росіян (це питання стояло на переговорах) з метою встановлення у ній влади короля Станіслава Лещинського. Ясна річ, цей дипломат-генерал бажав бачити у перспективі Правобережну Україну за поляками, а не за українцями-орликівцями. Ми не знаємо, що написано у меморандумі від 20 січня 1712 р. С. Понятовського «Думки, зазначені в листі і доведені до Порти, для ознайомлення Великого Правителя»¹¹⁷, але, думаємо, українське питання там стояло не в такій редакції, як хотіли мазепинці.

¹⁰⁶ Sven Agrells dagbok 1707–1713... S. 307.

¹⁰⁷ ССПІМІШ. С. 383.

¹⁰⁸ Там само. С. 381.

¹⁰⁹ Там само.

¹¹⁰ Різниченко В. Пилип Орлик (гетьман-емігрант). Його життя й діяльність. З нагоди 175 роковин з часу його смерті. Київ: Друкарня Київського Союзу Установ Дрібного Кредиту, 1918. С. 20.

¹¹¹ Листи. XXXI [Лист візира П. Орлику з Константинополя 18 квітня 1712 р.]. Єнсен А. Орлик у Швеції // ЗНТШ. 1909. Т. 92. С. 156.

¹¹² Крупницький Б. Гетьман Пилип Орлик... С. 84.

¹¹³ Там само. С. 85–86.

¹¹⁴ Jefferyes K. Bref till engelska regeringen från Bender och Adrianopol 1711–1714 från Stralsund 1714–15. Utgivna av Kongl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia genom Ernst Carlson. *Historiska Handlingar*. Del 16. № 2. Stockholm: Kungliga Boktryckeriet P.A. Norstedt & Söner, 1897. S. 25.

¹¹⁵ Листи. XXXI. Єнсен А. Орлик у Швеції... Т. 92. С. 156.

¹¹⁶ Fabricius. S. 361.

¹¹⁷ The despatches of sir Robert Sutton... P. 107.

Не було й однастайності в різношерстому середовищі емігрантів-мазепинців. Дискусії про те, як надалі чинити, чийого боку триматися, злиденне виживання поляризували козаків, запорожців. Останні, перебуваючи на квартирах в «Волошской земле»¹¹⁸, після повернення 15 січня їхнього зверхника Костя Гордієнка з Константинополя¹¹⁹, на початку лютого намагалися його вбити¹²⁰. Той втік з 50 побратимами до польової резиденції хана у Хан-Кишло¹²¹ (звістку про це у шведській штаб-квартирі отримали 23 березня¹²², Карл XII навіть звернувся до Девлет II Герая з проханням, аби той забрав у кошового отамана козацькі клейноди, але кримський володар відповів королю, що втікач до нього не прибув, та й, мовляв, «не маємо звичаю втручатися у такі справи козаків»¹²³). Схоже, це трапилося за відсутності П. Орлика, який поїхав залагоджувати проблему Києва на переговори в Адрианополь.

Девлет II Герай, союзник гетьманців, після приходу до влади команди нового великого візира був на кілька днів «от ханства отставлен»¹²⁴, згодом поновлений на уряді, але почувався невпевнено, очікуючи, як повідомляли росіян їхні агенти, «обличения и оклеветания, чтоб ему тайно чего не учинили»¹²⁵. Російські переговорники були «обнадежены ... чрез их от везирия и ближних людей, которые к миру склонны, что когда мир состоитца, то хан нынешней низвержен будет»¹²⁶. Зверхник кримчан навіть у лютому 1712 р. через волоха з Хотина Олександра Давиденка усно передав, що «хочет быти в подданстве у его царского величества и орды крымския и белгородские будут с ним»¹²⁷. Однак ми думаємо, що це насправді був хитрий хід хана, який «весма войны желает и по оной салтана склоняет»¹²⁸, вплинути на росіян, щоб вони не здавали Азова та дніпровських фортець, а відтак Стамбул змушений був би розпочати масштабний похід проти Москви. На це вказує і те, що хан так само одночасно вводив в оману султана, пишучи йому, мовляв, «на Орле гораздо близко тех мест, где был Новобогородицкой, который по договору разорен, строят ныне пришедшие войски ... многие фортеции»¹²⁹. Володар кримчан симпатизував К. Гордієнку, «постійно його вихваляючи»¹³⁰. За червневими відомостями, кошовий із Січі закликав правобережців не визнавати П. Орлика за гетьмана¹³¹. Думаємо, що гострі розбіжності між кошовим та володарем булави виникли ще після 15 січня. К. Гордієнко знав від хана, що той насправді не їхав з «наказом від султана почати війну», а мав вказівку «стежити за діями росіян, аналізувати події на кордоні та доповідати про це двору»¹³². Відтак можна припустити, що кошовий не вірив у реальну допомогу турків у визволенні України, а тому й сприймав плани П. Орлика як прожекти, відірвані від реалій. Гетьман, до того ж, демонстрував свою несаможиттєвість у прийнятті рішень, оскільки оглядався на Карла XII та його наближених.

Як би там не було, події грудня 1711 – квітня 1712 рр. були сповнені для мазепинських емігрантів сподівань відродити державність України. Тому генеральний штаб П. Орлика провів ці місяці у підготовці різноманітних агіт-листів, роз'яснень, документів, що мали б переконати султана, зверхників інших країн у важливості підтримки незалежного статусу українських земель. Ми не знаємо, чи дійшли всі ці послання до адресатів. Напевне, частина їх через оперативну зміну ситуації так і залишилася не відправленою. Усе ж деякі звернення, листи опинилися як у шведській штаб-квартирі («Реляція про Київ», «Правдива реляція про козаків і про Київ», «Короткий виклад причин, через які Україна разом із Запорозьким військом була спонукана або, радше, змушена відмовитися від Московської протекції», «Меморіал» П. Орлика від 12 січня 1712 р.), так і у французькому посольстві, посол якої П. Десальєр був на боці українців та шведів. Англійський посол Р. Суттон у донесенні від 8 лютого 1712 р. зазначав, що «стаття, яка стосується козаків, уже обгово-

¹¹⁸ Шереметев Б. Военно-походный журнал 1711–1712 гг. (далі – ВПЖ). Санкт-Петербург: Военно-ученый комитет Главного штаба, 1898. С. 146.

¹¹⁹ Там само. С. 126, 135.

¹²⁰ Там само. С. 130–131.

¹²¹ Там само. С. 131.

¹²² Kantsli-dagbok från turkiet. Till största delen förd af J. v. Kochen 1709–1714. *Karolinska krigares dagböcker jämte andra samtida skrifter* (далі – Kochen). Lund: Berlinoska Boktryckeriet, 1908. IV. S. 136.

¹²³ 28 березня р. 1712. Переклад листа від кримського хана Девлет-Герая до Карла XII. Кордт В. Матеріали з Стогольського державного архіву до історії України др. пол. XVII – поч. XVIII в. // Український археографічний збірник. 1930. Т. 3. С. 52.

¹²⁴ ВПЖ. С. 102, 136.

¹²⁵ Там само. С. 153.

¹²⁶ ССПШМШ. С. 335.

¹²⁷ ВПЖ. С. 134.

¹²⁸ ССПШМШ. С. 342.

¹²⁹ ВПЖ. С. 166.

¹³⁰ Kochen... S. 136.

¹³¹ Ibid. S. 159.

¹³² Ibid. S. 124.

рювалася на попередніх зустрічах, і комісари були ознайомлені з доводами та аргументами повноважних представників із цього питання більш докладно, ніж це викладено у **кількох меморандумах** (виділено нами – С.П.), які були подані зазначеними повноважними представниками»¹³³. Тобто він підтвердив наявність під час конференції особливих дипломатичних документів, в яких детально викладений юридичний бік справи, обґрунтування правового статусу України, що подали уповноважені П. Орлика. Крім його посланців у Стамбулі, що комунікували з турецькими комісарами, безпосередньо їхні інтереси на переговорах відстоював кримський хан Девлет II Герай¹³⁴, який 15 грудня «отпущен для приуготовления»¹³⁵ до війни.

Зазначимо, що остаточно питання України було вирішене 5 квітня в Адріанополі, але результати цих рішень у переказі надійшли у Бендери лише після 20 квітня¹³⁶.

(продовження в наступному номері)

Referens

- Adadurov, V. (2024). «Perestavlyayuchy slova u stolittiyakh»: intelektualna biografiya Ilka Borshchaka [«Rearranging words over centuries»: the intellectual biography of Ilko Borshchak]. Lviv, Ukraine.
- Artamonov, V. (2019). Turetsko-russkaya voyna 1710–1713 gg. [Turkish-Russian war 1710–1713]. Moscow, Russia.
- Bazarova, T. (2015). Russkiye diplomaty pri osmanskom dvore: Stateynnye spiski P.P. Shafirova i M.B. Sheremeteva 1711 i 1712 gg. (Issledovaniye i teksty) [Russian diplomats at the Ottoman court: State-ment lists of P.P. Shafirov and M.B. Sheremetev of 1711 and 1712 (Research and texts)]. St Petersburg, Russia.
- Chukhlib, T. (2008). Pylyp Orlyk [Pylyp Orlyk]. Kyiv, Ukraine.
- Dmytryshyn, I. (2019). Hryhorii Orlyk, abo Kozatska natsiya u frantsuzkiy dyplomatii [Hryhorii Orlyk, or the Cossack nation in French diplomacy]. Kyiv, Ukraine.
- Dyatlov, V. (Publ.). (2006). Lyst hetmana I. Mazepy do tsisarya Yosypa I [Letter from Hetman I. Mazepa to Emperor Joseph I]. *Siveryanskyi litopys – Siverian Chronicle*, 3, P. 14–15. Chernihiv, Ukraine.
- Fihurnyi, Yu. (2008). Ukrayinskyi hetman Pylyp Orlyk [Ukrainian Hetman Pylyp Orlyk]. Kyiv, Ukraine.
- Kravtsevych-Rozhnetskyi, V. (2004). Ambassador kozačkoho narodu [Ambassador of the Cossack nation]. Kyiv, Ukraine.
- Kresin, O. (2001). Politiko-pravova spadshchyna ukrainskoyi politychnoyi emihratsiyi pershoyi polovyny XVIII st. [Political and legal legacy of Ukrainian political emigration in the first half of the 18th c.]. Kyiv, Ukraine.
- Krupnytskyi, B. (1938). Hetman Pylyp Orlyk (1672–1742). Ohliad yoho politychnoi diialnosti [Hetman Pylyp Orlyk (1672–1742). An overview of his political activity]. Warsaw, Poland.
- Malyshev, O. (2021). Kozachka relyaciya pro Kyiv yak stolytsyu Ukrayiny: nevidomyi dokument poch. XVIII st. [Cossack report on Kyiv as the capital of Ukraine: an unknown document from the early 18th c.]. Kyiv, Ukraine.
- Matyakh, V. (2011). Hetman v emihratsiyi Pylyp Orlyk: istoryko-istoryohrafichniy portret polityka [Hetman in exile Pylyp Orlyk: a historical-historiographical portrait of a politician]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian historical journal*, 4, P. 116–131. Kyiv, Ukraine.
- Ohloblyn, O. (1954). «Vyvid prav Ukrainy» hetmana Pylypa Orlyka (1712) [Hetman Pylyp Orlyk's «Excerpt of Rights of Ukraine» (1712)]. *Visnyk – Bulletin*, 5 (67), P. 11–13.
- Orlyk, P. (2006). Konstytutsiya, manifesty ta literaturna spadshchyna. Vybrani tvory [Constitution, manifestos, and literary heritage. Selected works]. Kyiv, Ukraine.
- Pavlenko, S. (2019). Ukrayina doby Ivana Mazepy. 1708–1709 rr. v dokumentalnykh dzherelakh [Ukraine in the era of Ivan Mazepa. 1708–1709 years in documentary sources]. Kyiv, Ukraine.
- Pavlenko, S. (2024). Lyst frantsuzkoho diplomata Zhana Balyuza pro yoho перебування в Батурині в 1704 р. та зустріч з Іваном Мазепой – фальсифікат історика Ілька Боршчак чи його переклад тексту джерела? [Letter from French diplomat Jean Baluze about his stay in Baturyn in 1704 and his meeting with Ivan Mazepa – a forgery by historian Ilko Borshchak or his translation of the source text?]. *Siveryanskyi litopys – Siverian Chronicle*, 4, P. 156–172. Chernihiv, Ukraine.
- Pavlenko, S. (2025). Chy pysav Ivan Mazepa lysty do khreshchenytsi Motri Kochubei? [Did Ivan Mazepa write letters to his goddaughter Motry Kochubey?]. *Siveryanskyi litopys – Siverian Chronicle*, 2, P. 140–145.
- Potulnytskyi, H. (2013). Materialy Ilka Borshchaka v osobovomu arkhivi Omelyana Pritsaka [Materials of Ilko Borshchak in the personal archive of Omelyan Pritsak]. *Krayeznavstvo – Local history*, 4, P. 205–209. Kyiv, Ukraine.
- Pritsak, O. (1992). Odyn chy dva dohovory Pylypa Orlyka z Turechchynoy na pochatku drugoho desyatylyttia visimnadtsyatogo stolittya [One or two treaties of Pylyp Orlyk with Turkey at the beginning of

¹³³ The despatches of sir Robert Sutton... P. 105.

¹³⁴ ССПИМШ. С. 266–267, 278, 294.

¹³⁵ Там само. С. 279, 299.

¹³⁶ Konung Karl XII: egenhändig brev, samlade och utgivna av Ernst Carlson, med porträtt och brefffacsimile av Karl XII. Stockholm: P.A. Norstedt u. Söners, 1893. S. 390.

the second decade of the eighteenth century]. *Ukrainskyi arheohrafichnyi shchorichnyk – Ukrainian archival yearbook*, 1, P. 312. Kyiv, Ukraine.

Rendiuk, T. (2013). *Pylyp Orlyk: moldovski ta rumunski shlyakhy* [Pylyp Orlyk: Moldovan and Romanian paths]. Chernivtsi, Ukraine.

Sashalmi, E. (2015). The novelty of the Utrecht peace settlement (1713). *Central European Papers*, 3 (2), P. 27–28. Pécs, Hungary.

Sereda, O. (2018). *Osmansko-ukrainska dyplomatiya v dokumentakh XVII–XVIII st.* [Ottoman-Ukrainian diplomacy in documents of the 17th–18th c.]. Kyiv–Istanbul, Ukraine–Turkey.

Slisarenko, O. (2019). *Ukrainsko-shvedskiy viiskoviy soiuz u Pivnichnii viini u 1708–1714 rr.* [Ukrainian-Swedish military alliance in the Northern war in 1708–1714]. Dnipro, Ukraine.

Smolii, V. (Ed.). (2011). *Pakty i Konstytutsiyi Ukrayinskoï kozahkoï derzhavy (do 300-richchya układennya)* [Pacts and Constitutions of the Ukrainian Cossack state (for the 300th anniversary of its conclusion)]. Lviv, Ukraine.

Tairova-Yakovleva, T. (Comp.). (2022). *Pylyp Orlyk i mazepintsi. Dzherela* [Pylyp Orlyk and the Mazepists. Sources]. Kyiv, Ukraine.

Trattner, M. (2021). *Skarby shvedskyykh arkhiviv: Dokumenty z istorii Ukrainy* [Treasures of Swedish archives: Documents from the history of Ukraine]. Odesa, Ukraine.

Verhun, I. (1977). Krytychnyi ohliad naukovykh prats pro uchast kozakiv u boiakh pid Diunkerkom u 1645–1646 rr. [Critical review of scientific works on the participation of the Cossacks in the battles of Dunkirk in 1645–1646]. *Vyzvolnyi shliakh – The liberation path*, 6, P. 744.

Vodarskyi, Ya. (2004). *Zahadky Prutskoho pokhodu Petra I* [Mysteries of Peter I's Pruth campaign]. Moscow, Russia.

Vozgrin, V. (2013). *Istoriya krymskikh tatar: ocherki etnicheskoy istorii korennoho naroda Kryma* [History of the Crimean tatars: essays on the ethnic history of Crimea's indigenous people]. Simferopol, Ukraine.

Yatseniuk, H. (2005). *Ukrainska politychna emihratsiia i Hetmanshchyna v 1710–1742 rr.: polityko-dyplomatychnyi aspekt* [Ukrainian political emigration and the Hetmanate in 1710–1742: political and diplomatic aspect]. Chernivtsi, Ukraine.

Zatyliuk, Ya. (2022). Moskovit bezpidstavno pretenduye na stolychne misto Ukrayiny Kyiv, namahayuchys vidirvaty yoho vid Ukrayiny: skhema kozachkoyi istoriyi v «Relyaciyi pro Kyiv» ta u preambuli «Konstytutsiyi» P. Orlyka [The Muscovite unjustifiably claims the capital city of Ukraine, Kyiv, trying to tear it away from Ukraine: the Cossack historical scheme in «Report on Kyiv» and the preamble of P. Orlyk's «Constitution»]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian historical journal*, 6, P. 61–62. Kyiv, Ukraine.

Павленко Сергій Олегович – історик, заслужений журналіст України, шеф-редактор наукового журналу «Сіверянський літопис» (просп. Миру, 13/106, м. Чернігів, 14021, Україна).

Pavlenko Sergiy – historian, honored journalist of Ukraine, editor-in-chief of the scientific historical journal «Siverian chronicle» (13/106 Myru av., Chernihiv, 14021, Ukraine).

E-mail: PavlenkoSO1955@gmail.com

Дата подання: 23 вересня 2024 р.

Дата затвердження до друку: 22 травня 2025 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Павленко, С. «Вивід прав України» – політико-правовий трактат Пилипа Орлика чи Ілька Боршчака? Частина перша. *Сіверянський літопис*. 2025. № 3. С. 159–172. DOI: 10.58407/litopis.250317.

Цитування за стандартом APA

Pavlenko, S. (2025). «Vyvid prav Ukrainy» – polityko-pravovyi traktat Pylypa Orlyka chy Ilka Borshchaka? Chastyna persha [«The Excerpt of the Rights of Ukraine» – a political-legal treatise by Pylyp Orlyk or Ilko Borshchak? Part first]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 3, P. 159–172. DOI: 10.58407/litopis.250317.

